

LÁ CZAY MAGDOLNA:

A nemzetőrség szervezése Szabolcsban 1848 nyarán

A XIX. sz. első felében Európa-szerte megkezdődnek a nagy változások, amelyek a feudalizmus haldoklásának adják meg a kegyelemdőfést. Ez a korszak népünk történetében is oly mozgalmas, hogy a palotáktól a kunyhóig megváltoztatta az emberek életét. A százados alomból felébredt magyar hazafiak keresték a nemzeti függetlenség és a polgári átalakulás útját. Az utóbbi célkitűzés egyik alapvető feladata a jobbágyrendszer felszámolása, melynek kivívásával biztosítani lehet a mezőgazdaság tőkés fejlődését. E változás a magyar birtokos osztálynak éppoly kedvező lehetőséget kínált, mint a jobbágyiságnak. Az ügy szorgalmazói a haladó nemesség soraiból kerültek ki, akik keresték azt az utat, amely elősegíti birtokuk modernizálását és a haza haladását. A reformkor nagy célkitűzései az 1848-as forradalomban érik el tetőpontjukat, amelynek legfontosabb követelése megtalálható a pesti forradalom által híressé lett 12 pontban, s egy részük végleges megfogalmazást az áprilisi törvényekben nyert.

A nagy hatású törvények születését, megvalósulásuknak, hiányosságaiuknak hatását a következőkben úgy próbáljuk bemutatni, hogy egyben Szabolcs megye ekkori életével is megismerkedjünk. 1848 jelentőségét az elmúlt évtizedekben sokszor és sokféleképpen értékelték, megyénk részvételét, néhány kiemelkedő vezető életét, munkásságát ismertették, amelyek felelevenítésére nem vállalkozunk, helyette Szabolcs megye 1848-as szereplésének társadalmi hátterét kutatjuk.

Az 1847-ben összeülő országgyűlés előtt halaszthatatlan feladatként állt a jobbágykérdés megoldása. A feudális gazdálkodás elavulttá vált, a jobbágytelek után kapott kilenced, robot stb. oly kis lehetőséget biztosított a majorság modernizálására, hogy a földesurak is szívesebben alkalmaztak volna bérmunkát, de ennek feltétele volt a jobbágyrendszer megszüntetése.

A felszabadítás körül komoly viták alakultak ki, amelyekben a következő kérdéseket kellett tisztázni: az úrbéres szolgáltatások eltörléséért, a jobbágytelkeknek a felszabadított parasztok kezére jutásáért fizessenek-e kárpótlást a földesuraknak vagy nem? Amennyiben a kártalanítás elvét elfogadják, a további kérdés az, hogy milyen nagy legyen a kártalanítási összeg, és ki fizesse azt? Szabolcs megye állásfoglalását ebben a kérdésben egyik követe, Bónis Sámuel ismertette, aki később Kossuth közvetlen munkatársa lett. Ezt, az országgyűlésen elhangzó legradikálisabb javaslatot, 1847. október 18-án jegyezték a megye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvébe: „Az úrbéri örökváltság tekintetéből a földesurakra nézve a kényszerítő megváltás elvét, az úgy nevezett úrbériségen kívül minden lakosokkal megtelepített belső telekre általánosan kimondatni (a törlesztést pedig a status beavatkozásával) eszközölni igyekezzenek.” Ez pedig azt jelenti, hogy nemcsak az úrbéres jobbágyok, hanem az úrbé-

riségen kívül élők (zsellérek, kertészek, szegődményesek stb.) is megszabadulnának a földesúri szolgáltatások teljesítésétől. Az utasítás fogadtatását, elvetésének útját Szabó István² és Varga János³ részletekbe menően ismertették. Nem tudjuk, hogy Bónis Sámuel radikális állásfoglalásában volt-e, s ha igen, mi és milyen személyes motívum, vagy ezeken túl a szabolcsi viszonyokban gyökerező indítéka volt a forradalmi javaslatnak.

Pontosan nem ismerjük a megye társadalmi összetételét, de Fényes Elek 1847-ben kiadott munkája megközelítő adatokkal szolgál.⁴ A megye lakosságát 220 719-nek tudja, amiből 24 856 a nemes. Tizennégy nagy uradalmat sorol fel, ha tehát ezek tulajdonosait levonjuk, megkapjuk azt az óriási számot, ami a közép- és kisnemeseket jelöli. Erről a tényről a szerző így nyilatkozik: „Ezeket kívül (ti. az uradalmakon LM) egy megyében sincs annyi közbirtokos, s részint nemes család, mint Szabolcsban.” A társadalom másik osztályában jelentős azoknak a száma, akiket a Bónis javaslata érintett volna. A jobbágytelkek száma, az azokon, valamint a földesúri függés egyéb formái szerint élők nagyságára ismét az előbbi forrásból merítve megállapíthatjuk:⁵

Megye	Jobbágy- telek száma	Földdel bíró jobbágy	Zsellér (házas v. háztalan)	Kézműves	Kereskedő
Szabolcs	2047	6 772	17 389	2 810	109
Lakosság meg- közelítő száma		33 860	86 945	14 050	545

(Egy családot öt tagúnak véve).

A fenti adatokból — melyeket valószínű ismertek a megye vezetői is — két dolog tűnik ki. A lakosságnak több mint egytizede nemesi jogállású, amiből az is következik, hogy sok az egy-két jobbágygal, vagy anélkül dolgozó kisnemes, akiket egy átalakulásnál feltétlenül számításba kell venni, másrészt a jobbágyfelszabadítás a jobbágytársadalomnak csak egy részét érinti, míg a megye javaslata ezt kiterjesztené a Szabolcsban magas létszámú zsellérségre is.

Az elméleti viták és javaslatok március 15-én, a forradalom győzelmével eldöntettek, majd április 11-én törvényerőre emelkedtek. A nagy változást Szabolcs megye elsősorban követői által ismerte meg, s igyekezett ahhoz alkalmazkodni. Megújítják saját magukat, kijelentve, hogy:⁶ „... hivatásának teljesen csak úgy felelhet meg, ha már a jelen állásában is magát nem külön osztályok, hanem az összes nemzet képviselőjének tekintheti és kötelességének körét is e mértékhez illesztheti”. Az átalakulást Balogh István: A megyei önkormányzat működése Szabolcsban 1848—1872 között c.⁷ tanulmányában feltárta, most csupán annyit fűzünk hozzá, hogy az 1847-ben oly radikális utasítást adó megye elfogadja Kossuthtól a forradalmat, de semmiféle forradalmi intézkedést, ami a polgári állam elvi elfogadásán túlmutatna, nem tesz. A megye alispánja, Péchy László március 26-án röpiratot ad ki, Felszólítás Zabolch vármegye polgáraihoz⁸ címmel, s ebben magyarázza az utóbbi napok eseményeit, az új, születendő törvényeket, s inti békességre a megye polgárait. Az elért eredményeket a nemesség jó szívének tulajdonítja, akiknek pedig azt mondja, adjanak hálát a törvényhozásnak, amiért a csekély jövedelemmel járó úrbériséget eltörölte, s tőkájükért teljes kárpótlást vállalt az állam magára. Ennél tovább a megye nem is ment, mert szervezete is, az újonnan választott vezetői is lényegében a korábbi nemesi vármegye társadalmát képviselték. Jelentős változás csak azután történik, miután a fiatal állam a „Rend és közbátorság” biztosítása végett szervezni kezdte a nemzetőrséget. A

továbbiakban tehát a jobbágyfelszabadítást és a nemzetőrség szervezését, s szabolcsi eseményeit vizsgáljuk.

Az áprilisi törvények közül a 9. tc. kimondja az úrbéri viszonyok eltörlését. Megszűntek tehát a robot, a dézsma, a különféle pénzbeni fizetések, a kárpótlást pedig az állam vállalta magára úgy, hogy a kármentesítés nagyságát, kifizetését — hogy a birtokosok ne károsodjanak — a következő országgyűlés elé terjesztik.

E valóban nagy jelentőségű törvény azonban, mint fentebb láttuk, nem az egész jobbágytársadalmat érintette, s akiket érintett, azokról is találóan jegyzi meg egy helyi vonatkozású monográfia: „Az 1848-as jobbágyfelszabadítással a jobbágy szabad lett ugyan mint a madár, de épp olyan szabad, akiről azontúl senki sem gondoskodott.”

A törvény nem tudta az úrbéres és nem úrbéres földeket egyértelműen különválasztani, mert voltak úgynevezett közös földek (legelő, erdő, nádas), s ezeknél a korábbi gyakorlat maradt érvényben. Ez mindkét részből elégedetlenséget szült.

Kérdés most már az, hogy a jobbágytársadalom melyik rétegének mit adott az új törvény, s hogyan fogadták azt. Erre a rendezési és elkülönözési perek nagyságából, az úrbéri földek aránytalanul kis számából merünk következtetni. Az alábbiakban úrbéri peren a földesúri szolgáltatás során keletkezett sérelmeket (pl. faizás, legelőhasználat, stb.), rendezési peren pedig a rendezés a telek úrbéri elhatárolását, a Mária Terézia-féle úrbérendezéshez való visszatérését értjük. 1840—1848 között számuk majdnem megduplázódik, 1840-ben 21 úrbéri és 28 rendezési pert jegyeztek fel a megyénél, míg 1848-ban a törvény megszületése előtt 40 úrbérit és 47 rendezésit. A perek ismertetése nem feladata a dolgozatnak, de úgy tűnik, mintha a későbbiekben a következményeik igen jelentősek lettek volna. Egyetlen per sem fejeződött be megnyugtatóan, s 1848 áprilisa után 32 község ismét felveti évek óta húzódo perét, s várja annak forradalmi megoldását. Az igazságügyminiszter ezeket visszaküldi azzal, hogy a felszabadítás csak azokra érvényes, akiknek úrbéres volta bizonyítható. A be nem fejezett pereket pedig, lehetőleg békességes megegyezéssel az alispáni bíróság zárja le.

A fentiek szerint semmiféle gazdasági előnyhöz nem jutottak a zsellérek, nem változott a contractualisták (szerződésesek) viszonya, s nem tért ki a törvény arra a viszonylag kis, de különleges helyzetben lévő rétegre sem, amit a kertészek képviseltek. A jobbágyok kezén lévő, általa művelt föld jogi szempontból is változtatott képet mutat. A jobbágytelek mellett számos variáció található: irtványföldek, pusztatelkek, örökre megváltott földek, árendás vagy cenzuális földek. Ezekre a törvény nem terjedt ki, használata pedig szinte vidékenként változott. A jobbágytársadalmat sem lehet tisztán úrbéres és nem úrbéres rétegre bontani, hanem létezik egy harmadik vagy vegyes típusú jobbágyréteg is. Ennek oka abban rejlik, hogy a jobbágy a telke mellett bérelt földet az allodiumon is felesben, harmadában, s így nem különült el élesen a majorsági zsellértől. Az 1767-es úrbérendezés — a földesúr kezdeményezésére, esetleg a jobbágyok az adózástól való félelme miatt — nem mindig tükrözte a valóságos állapotokat. Az irtvány- és maradványföldek használatára még általános szokás sem alakult ki, de a közös földek eddigi használatának meghagyása sem volt megnyugtató.

A kismességnek az 1848-i változásokban tanúsított magatartását mind ez ideig nem tisztázta eléggé történetírásunk. A mozgalmakban való részvételét mellékesnek vélték. Az áprilisi törvények okozta sérelmük természetszerűen hozta őket össze más kirekesztett rétegekkel, akik közül a hegyaljai volt jobbágyok nemesi levelet szerzett utódai csalódottan veszik észre: „az új törvények által semmi jóban nem részesülnek, a köztelherviselés által pedig megrovatnak”. Felismerésük a kismesség egészének panasa lehetne, de a szőlőhasználat miatt helyzetük nem általános. Sokkal ne-

hezebb volt azoknak a kismemeseknek a helyzete, akik gazdaságilag a jobbágyokhoz közel állva, csak egy telek nagyságnyi földdel (vagy még annyivai sem) rendelkeztek. Nem jobbágytelken élőkről, hanem önállóan gazdálkodókról van szó, akik a jobbágyoktól a nemesi kedvezmények gyakorlásával váltak el, de az áprilisi törvények, a közteherviselés kimondásával, ezt megszüntették, tehát semmit sem kaptak, de csaknem mindent elvesztettek, s így helyüket keresve bekapcsolódnak a különféle mozgalmakba. A törvény végrehajtásával kapcsolatban eltérő volt az egyes társadalmi csoportok magatartása, aminek oka lehetett, hogy:

1. voltak olyan falvak és jobbágyok, akikre nem vonatkozott a törvény pl. már befejezett per esetén);
2. voltak olyan helyek, amelyeknek pere még folyamatban volt;
3. nem kínált előnyt a törvény a zselléreknek;
4. nem vonatkozott az alladiális és irtványföldek használóira;
5. súlyosan érintette a szegényebb (egy-két telkes) nemeseket és
6. új terheket rótt rájuk (adózás, katonáskodás).

Mindez közvetlenül legkorábban a nemzetőrség szervezése során ütközött ki. Szabolcs megyében 27 községben nem tudták a nemzetőrség szervezésekor az összeírást elvégezni. Ezeket a falvakat megvizsgálva a lakosság száma, az úrbéri állomány nagysága, valamint a község jellege szerint a következőket állapíthatjuk meg. Valamennyiüknek volt elhúzódó pere, s egyedül Pap községnek fejeződött be 1841-ben,¹¹ ahol 24 gazdának és 50 zsellérnek 320 hold szántó és 80 hold dézsmás szőlőt osztottak ki a 3691 holdnyi hatarból. Általában jellemző ezekre a községekre az, hogy a lakosság számához viszonyítva az úrbéres telek feltűnően kevés. Ha hozzátesszük, hogy ezek aprózódtak, jelentőségük még inkább csökken. 14 faluban volt közbirtokosság, ahol a nemesek egy-két úrbéressel, gyakrabban zsellérekkel dolgoztattak. Két községben jelentős még a kismemesek száma, akik legtöbbször csak kúriájukkal rendelkeztek, de ugyancsak itt még alladiális gazdálkodás is folyt. Ez utóbbi jellemző még a kamara és konvent gazdálkodására és arra az öt községre, ahol csak egy földesúr gazdálkodott. További öt községben egyáltalán nem volt úrbéres föld, ami természetesen meghatározta a gazdálkodási módot, és a lakosság jogi helyzetét. Valamennyiüknek vonakodási okát itt nem tárhatjuk fel, csupán a jellemző vonásokat emeljük ki Máriapócs esetéből, ahol az elégedetlenség zendülést szült. Az új — még nem szentesített — törvényeket április 4-én egy kiszálló megyei bizottság, Batthyány Lajos miniszterelnök rendelete¹² értelmében magyarázta a lakosságnak, május 7-én pedig a nemzetőrség megalapítására szállt ki egy bizottság, amelyik munkáját nem tudta megkezdeni. A zendülés elfojtása után tett tanúvallomásokból a törvények hatását Ary Mihály kismemes szavaival idézzük:¹³ „... a város lakosai nem katonáskodnak mindaddig, míg a földek a régi állapotba vissza nem adódnak...” Kéri, hogy a tőlük — legtöbbször azonban valamelyik ősüktől — elperelt, elkobzott földet adják vissza, és a közös földek használatába se korlátozzák igazságtalanul őket. Felismerik, hogy a törvények nekik nem kedveznek, s helyzetüket, vágyaikat szintén saját szavaik szerint így határozzák meg:¹⁴ „... mire esküdjének ezek az emberek, és én itt, hiszen olly kevés földünk van, hogy kovásznak valónk is ailig terem, tehát nekünk tsak nem semmi örízni valónk nincs”. De nem a feudalizmus konzerválását kívánják, hanem radikálisabb javaslattal állnak elő:¹⁵ „... hogyha már minden ember egyenlő és már csak polgár és nincs többé úr, tehát a földet is osszák fel egyenlően, addig pedig nem esküszünk”.

Két dolgot érdemes kiemelni a vallomásból. Egyrészt a katonai összeírást végrehajtó bizottság előtt tiltakoznak, másrészt reformelképzeléseik elválasztják őket a különben hozzájuk közelebb álló nincstelenektől. Az, hogy a törvény kimondja, fegyveres szolgálatot tenni tartoznak, látszólag ellentmondásos, hisz a nemesség eddig is katonai szolgálattal adózott, de 1848-ra a fegyveres adózásnak már az emléke is halványulóban volt, s különben is a hadviselésnek ez a módja már annyira elavult, hogy nem is tartottak rá igényt.

Javaslatukból kiderül, hogy a 48-as forradalom egyik alapvető ellentmondását érezték meg, de földosztást várni teljesen reménytelen egy nemesi vezetésű polgári forradalomtól, amelyben a magántulajdon szentsége a legfőbb elv. Ők sem kívánnak erőszakos úton hozzájutni, ezt az egységesen fellépő máriapócsiak a kormánytól várják, követelésük viszont már a forradalom továbbvitele lett volna, ami ekkor több okból is lehetetlen. Első és legfontosabb ok, hogy a liberális nemesség a forradalmat nem tudta következetesen végigvinni. Másodsor, földet nem is oszthatott, hisz az egyházi és világi nagybirtokokhoz nem nyúltak a forradalom vezetői. Az, hogy a nemesség saját földjét felossza — amiből a törvények értelmében az úrbéreseket már elvesztette — annyira utópisztikus, hogy fel sem merülhetett. Annál is inkább, mert ezt még az európai forradalmak polgárai sem tették meg. Maga Kossuth is úgy vélekedett, hogy a nemesség így is nagy áldozatot hozott, amiért csak hálások lehetnek a jobbágyok. A legszegényebbek megnyerésének jelentőségére ő is túl későn jön rá, tenni már semmit nem tud.

Mit várhattak a máriapócsiak?

Az áprilisi törvények életbelépésével a kismemesség nemcsak gazdaságilag, hanem társadalmilag is a felszabadított jobbágysággal vált egyenlővé. Az egyenlőséget azonban nem ilyen formában akarták, hanem osztályuk jobb helyzetben lévő tagjaival kívánták megvalósítani. Ennek a felfelé kiterjedő egyenlőségnek megvalósítását várták, de helyette egy rögtönzött büntető törvényszék érkezik, s a megmozdulást szigorú büntetésekkel fojtják el¹⁶. A mozgalom jellegét vizsgálva kiderül, hogy azt kismemesek vezették, a parasztság is bekapcsolódott, de jellegét mégis a kismemesség adta meg. Így azt mondhatjuk, hogy olyan megmozdulás ez, amelyben a kismemesség a forradalom mellett van, keresi benne helyét, és annak teljesülését, amit a forradalomtól leginkább szeretett volna kapni. Amikor ez nem sikerül, elzárkózik tőle.

A nemzetőrség szervezése során néhány Szabolcs megyei község kiemelkedő eredményt mutatott fel. A főbb eseményeket Urbán Aladár már feldolgozta:¹⁷ Március 23-án a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány (MOIB) megalakul s irányítja — a hadügyminisztertől függetlenül — a szervezést. A nemzetőrségnek két része volt, a csendre és vagyonbiztonságra ügyelő helyi szervezet és az ún. mozdítható önkéntes nemzetőrség. Tagjai azok lehettek, akiknek vagyoni helyzete elért egy meghatározott szintet. Az első rész rendőri feladatokat, a második tk. katonaiakat látott el. Az önkéntesek megfelelő ellátást kaptak (koszt, kvártély stb.), ha más községben lévő rendezavarást kellett megakadályozniok, s úgy szerepük a sorkatonaság mellett egyre nőtt. Mindkét részt ideiglenesen szervezték, még a 22. tc. nem tisztázza Magyarország katonai erejének megszervezését. Erre hamar sor kerül, mert április 20-án megalakul az Ideiglenes Országos Nemzeti Őrseregi Tanács, 21-én megszűnik a MOIB, s elrendelik az új törvény értelmében az új nemzetőrség összeírását. A szóhasználat ettől kezdve nem pontos. Nemzetőrség, őrsereg, rendes őrsereg jelenthet mozdítható nemzetőrséget, s egyre jobban terjedő új forgalommal honvédséget. A zavar abból adódik, hogy a nemzetőrség feloszlik ugyan, de az önkéntesek nagy része beolvad a honvédségbe, aminek toborzása sok szempontból eltér az eddigiektől. Legfontosabb a cenzus eltörlése és a viszonylag magas zsold.

Szabolcsban a március 21-én összeülő megyegyűlés kezdte meg a nemzetország szervezését, aminek tagjai lehettek, az országos szempont szerint:¹⁸ „... minden községben lakó becsületes jellemű azon polgárok kiknek helyben birtokok vagy saját kézi mesterségük van mely őket azon helyhez köti az alább kinevezett küldöttség összeírattván besoroztatván fejükre nemzeti díszjelet (kokárdát) tegyenek”. Az előzetes magyarázást, szervezést március 30-ig, későbbi módosítás szerint április 2-ig kellett befejezni, s az összeírást megkezdeni. Az önkéntesekből szervezett mozdítható sereget Nagykállóban, Nyírbátorban, Nyíregyházán, Kisvárdán, Nádudvaron írták össze. A megye zászlaja alatt eskették fel őket, fegyverük pedig egyelőre a megye raktárában lévő kardokból és magánkézben lévőkben állt. Pénze volt a megyének fegyverre, de beszerzése ekkor országos gond. Szállításuk először a lakosságnál volt, de a súlyos megterhelés ellen tiltakoznak, így Nyíregyházát jelölik ki az összevont mozdítható őrség szálláshelyéül, s a megye a felmerülő költségeket téríti majd a városnak a megegyezés szerint¹⁹. A megyei adatokat Urbán Aladár is közli, az összeírólapok adatainak ellenőrzése, a rendezés során előkerült újabb anyag azonban eltérést mutat, eszerint a nemzetországba 7394 főt vettek fel, ebből a mozdítható seregbe 5088-an jelentkeztek s ezzel országosan is előkelő helyen álltunk. Ezt a nagy számú jelentkezést községenként megvizsgálva újabb érdekességeket vehetünk észre. Azt a 12 helységet, ahonnan legtöbben jelentkeztek, a valóság megközelítésére a következők szerint néztük meg. Összevetettük a lakosság számát, az úrbéri állomány nagyságát, a jelentkezők számát a lakossághoz viszonyítva, valamint ezen belül az önkéntesek arányát. Az eredmény azt bizonyítja, hogy itt is igen kevés az úrbéri állomány a lakosság számához viszonyítva. E falvak jellegét is nehéz megállapítani, mert a jogi állapot nagyon változatos képet mutat. Megtalálható a közbirtokosság (pl. Újfehértó, Karász), régi contractus szerinti Rakamaz, volt mezőváros Szentmihály, hajdújogon volt Polgár, megyeszékhely Nagykálló stb. Általában mindegyikben nagy a zsellérek száma, valamint a korábbi években ezeknek a községeknek is volt elhúzódo pére. Meglehet, hogy az események sodra, esetleg egy jó képességű szónok hatására itt-ott megnőtt a jelentkezők száma, de helyesebb lenne szubjektív tényezők elé helyezni más szempontokat. Meglepően magas a községekben a mozdítható seregbe lépők száma. Nem tudjuk magyarázatát, csupán feltételezzük, hogy anyagi tényezőket is vonzották a szegényebb jelentkezőket. Az ösztönzőket csak keressük, mert néhány vonakodó község jellege is hasonló az említettekéhez. A megoldás igénye nélkül tovább vizsgálva e községeket egyrészt korábbi adatokat keresünk, másrészt a honvédtoborzás idején tanúsított magatartásukat vizsgáljuk. Szentmihály felújítja perét, amit 14 telekért és legelőhasználat felülvizsgálatért indított.²⁰ A rakamaziak zsellére mivoltuktól szeretnének megszabadulni, de megvizsgálva az úrbérendezés anyagát kiderül, hogy 1762-ben „árendára léptek” az urasággal, így mindenképp kimaradnak a jobbágyfelszabadításból.²¹ Nagykálló mint megyeszékhely a legjobban informált mezőváros volt, de Biri-vel együtt évek óta perben állnak az urasággal a szőlődézma miatt.²² Kisvárdá kivételes helyzete abból adódott, hogy hol mezőváros, hol falu volt, de nem lehet lényegtelen, hogy a 2199 fős lakosságból 500 fő zsidó származású, akik az emancipáció eredményében feltehetően a forradalom hívei.²³ Püspökladányban többféle per folyt.²⁴ Különösen érdekes Tiszadob és Polgár esete. Tiszadobon a zsellérek elfoglalták a majorsági földet, a közös haszonvételű földeket, majd visszaadták Andrassy Károlyné földbirtokosnak.²⁵ Mi indíthatta erre őket? 1848-ban az 1844-től kezdődő perük újrafelvételét s annak megváltoztatását, azaz „magukat a régi úrbéri állapotba visszahelyeztetni kéri”.²⁶ S bár kérésük majdnem reménytelen, ők bíznak, mert biztatást nem kisebb személyiségtől, mint Bónis Sámueltól kaptak.²⁷ A zendülés részvevői között

majorsági zselléreket és kismemeseket találunk, akárcsak Máriapócon. Utoljára néhány szó Polgárról, mivel a nemrég elkészült monográfia igen részletesen tárgyalja a város történetét, most csak két mozzanatot emelünk ki.

1845-ben Demeter József ügyész a hajdúság ábrándos reményeivel csábítgatja a lakosságot, mire 679 zsellér megtagadta az úri szolgálatot.²⁸ 1846-ban Szabó Ádám a község nevében a földesúr által elfoglalt úrbéri föld visszavételét kéri a helytartótanáctól.²⁹

Mindkét panasz visszatér 1848-ban, de itt sem tudják közmegelegedésre lezárni a pert.

Úgy véljük, valamiféle taktikai okból jelentkeztek e községekből ilyen számban a nemzetőrségbe. Míg perük megnyerésében bíztak, addig igazolni akarták azt, hogy megérdemlik. A perek pedig elhúzódtak. Amennyiben sikerült volna, pl. Polgárnak a valóban ábrándos hajdúságot elismertetni, vagy Rakamaznak elfogadtatni úrbériségét — ami szintén illuzorikus —, Tiszadobnak az ígért segítséget megkapni, úgy az áprilisi törvények kiterjesztve nekik is jelentettek volna előnyöket, másképpen az úrbériségen kívül esők különféle jogi spekulációval magukra is kiterjesztették volna e törvényeket. Természetesen ez csak feltételezés, de úgy véljük, hogy a fentiek alapján megtehetjük. Ezt látszik igazolni a honvédtoborzás eredménye is, amelyben Szabolcs országos átlagban kiemelkedőt nyújtott. Az ideiglenesen felállított nemzetőrség május 3-án hivatalosan feloszlik megyénkben, s megkezdődik a honvédség szervezése.³⁰ A jelentkezők nagy részét a tizedik zászlóaljba, a kisebbik részét pedig a Turszky ezredbe sorolják be. Az utóbbiak magasságuk miatt kerültek ide. Az első toborzás fentmaradó avatójegyzékei szerint előszörre 623 főt vettek fel a tizedik zászlóaljba.³¹ A vizsgált községek közül a nemzetőrséget megtagadók itt is elmaradtak. Elvétve jelentkezik egy-egy önkéntes, akiket két csoportba lehet osztani: földművesek és zsidók. Talán szokatlan a megosztás, de számunkra érthető. A honvédség tisztikarába jelentkeznek a vagyonosabbak. Nem mindig tudjuk, hogy milyen: „földműves”, de ez bizonyított Laskod esetében, ahol Jármay Bernát földesúr, vagy Petneházán, ahonnan Petneházy Ambrus földesúr jelentkezik. Egyébként a birtokosok bekapcsolódása érthető a közbirtokos falvak esetében, mint ahogy a zsidók részvétele is a nemzetőrségben, honvédségben. Az érdektelenség a többiek részéről a fentebb kifejtetteket látszik igazolni.

Más a helyzet az eddig kiemelkedő községeknél. Egy részük megtorpan, más részükben továbbra is kimagaslóan nagy a jelentkezők száma. Eddig is kiderült, hogy milyen sokrétű probléma ez, hisz nem mindig sikerül a számok mögé nézni. Érdekes azonban azt vizsgálni, hogy kik jelentkeztek most már kis számban, s a jelentkezőknek mi volt a feltüntetett foglalkozása. A megtorpanás feltűnő Polgár, Dob, Karász és Mándok esetében, ami feltételezésünk szerint bekövetkezhetett abból a felismerésből, hogy nem nyerhetnek immár semmit, perüket végképp elvesztették. Ez csak hipotézis, amit arra alapozunk, hogy a hajdúságot várni például már annyira illúzió, hogy azzal kétségkívül tisztában kellett lenniük. Még inkább arra döbbenhetek rá, hogy a visszanyúló szabadságjog helyett kialakul egy új szabadság, amibe ez már nem illik bele. Nyitvahagyott kérdés, s csupán hipotézisre ad okot a többiek helyzete is. Úgy tűnik, hogy ahol a perek nem zárultak le még, esetleg remélhettek sikert, ott továbbra is nagy a jelentkezés. Előfordulhatnak más okok is. Újfehértó esetében felvetődhet az, hogy a szegény nemesség pénzszerzést és karriert láthatott a katonáskodásban, a püspökladányi zselléreket talán az fűtötte, hogy a harcban érdemeket szerezve joguk lesz kérni is, ugyanez lehetett esetleg a rakamaziak indító oka is. A szubjektív tényezők talán legjobban Nagykállóban hatottak, de hogy pon-

tosan mi határozta meg viselkedésüket, nem tudjuk. A társadalmi összetétel, a sérelmek, a perek kezdete és azokra kapott első választ hasonlóak, a reagálás, a közösségek viselkedése eltérő, ami további kutatást igényel. Dolgozatunkban szívesen tártuk volna fel a vidék történetét akkor is, ha az az eddig ismert történelmi képbe beleillik. A feltárt adatok azonban azt mutatják, hogy 1848 társadalmi kérdései korántsem egyértelműek. Megoldani nem sikerült, csupán felvetni néhány olyan kérdést, ami más területekre kiterjesztve, illetve ezt pontosabbá téve eddigi történelmi ismereteink módosítását kívánják, esetleg a társadalmi fejlődés során létrejött torzulásokat is magyarázhatják.

J E G Y Z E T

1. Követi utasítás 1847 jkv. 1837/7. sz. okt. 18.
2. Szabó István: Jobbágyok — parasztek Bp. 1976. Akadémia 253—332 l.
3. Varga János: Jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban. Bp. 1971. Akadémia.
4. Fényes Elek: Magyarország leírása I. Pest, 1847. 409—410. oldal.
5. Uo. 49. oldal.
6. SzSzmLt. Acta politica 48. cs. 482 ol. 1848.
7. Balogh István: A megyei önkormányzat működése Szabolcsban 1848—1872 között. Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Bp. 1971. Akadémia.
8. Nyirvidék. 1902. márc. 16.
9. Szabolcs vármegye, Szerk.: Borovszky Samu, Bp. 1900.
10. Varga János id. m. 325 l.
11. SzSzmLt. Acta pol. 41. cs. 534 d. 1841.
12. Ember Győző: Iratok az 1848-i magyarországi parasztmozgalmak történetéhez. Bp. 1951. Közoktatásügyi Kiadóvállalat, 251 l.
13. SzSzmLt. 1848—49. évi szab. harc iratai, alispáni iratok 1848. 9. tétel máriapócsi zendülés Nagy György tanúvallomása 1848. máj. 20.
14. Uo. Nemes Ary Mihály vallomása 1848. máj. 20.
15. Uo.
16. SzSzmLt. 1848—49. évi szab. harc iratai, alispáni iratok 1848. 9. tétel és 1848—49. évi szab. harc iratai 48. cs. 1198 d. (Megismétli az alispáni iratokból ismert ítéletet).
17. Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp. 1973. Akadémia.
18. IV. B. 102. Közbiztonsági Választmány (Közb. V.) jegyzőkönyve SzSzmLt. 1848. márc. 25. 1. sz.
19. Uo. ápr. 3. 4. sz.
20. SzSzmLt. N. B. 102. Közb. V. jkv. 1848. 662. sz.
21. SzSzmLt. Acta politica 48. cs. 727 ol. 1848.
22. SzSzmLt. Investigatio ad novem puncta ... 1—3. kérdésre Rakamaz 1772.
23. SzSzmLt. Acta pol. 49. cs. 337 d. 1849.
24. SzSzmLt. Acta pol. 48. cs. 646 d. 1848.
25. SzSzmLt. Acta pol. 48. cs. 718 d. 1848.
26. SzSzmLt. Acta pol. 48. cs. 751 d. 1848.
27. SzSzmLt. Acta pol. 49. cs. 81 1/2 d. 1849.
28. SzSzmLt. Acta pol. 48. cs. 1148 d. 1848.
29. SzSzmLt. Acta pol. 49. cs. 81. 1/2 d. 1849.
30. SzSzmLt. Acta pol. 45. cs. 1645 d. 1845.
31. SzSzmLt. Acta pol. 46. cs. 551 d. 1846.
32. SzSzmLt. Közb. V. jkv. 24. sz. 1848.
33. Urbán id. m. 264—265 l. és Avatójegyzékek SzSzmLt. N. B. 103. I. cs. 6. tétel.